

РАДЯНСЬКА ОБРЯДОВІСТЬ НА ЗАКАРПАТТІ СЕРЕДИНИ 1970-Х РР.: «ТРАДИЦІЙНІ СВЯТА» І «НОВІ ОБРЯДИ»

Василь Міщанин¹

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород
E-mail: vasyl.mistchanyn@uzhnu.edu.ua
Scopus Author ID: 56031499200
Researcher ID: AAY-5123-2021
<https://orcid.org/0000-0002-1705-0333>

У статті йдеться про новий виток з насадження радянськості комуністичною партією України в середині 70-х років ХХ ст. Дослідження здійснювалося на прикладі Закарпатської області УРСР та з використанням матеріалів Державного архіву Закарпатської області. На основі сучасних досліджень відзначаємо, що становлення радянських свят і обрядів на Закарпатті відбулося ще в часи превентивної радянзації Закарпатської України 1944 – 1945 рр. У часи тотальної радянзації (з 1946 р.) для новоутвореної області радянська обрядовість насаджувалась особливо прискільки і в короткі строки. Разом з введенням радянських свят і обрядів комуністи всіляко намагалися витіснити церковні свята. Для другого покоління радянських закарпатців чимось подібним стала постанова ЦК компартії України, прийнята у середині 1970-х років «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадянських свят і обрядів». У Закарпатській області в унісон приймається постанова бюро Закарпатського обкому компартії України (Протокол № 7, § 14, від 28 травня 1974 р.). Вона, в основному, стосувалась «урочистих реєстрацій одружень і народжень та проведення громадянських похорон». Міськкоми, райкоми комуністичної партії України, міські та районні виконавчі комітети, обласні ідеологічні установи та організації беруться за роботу, «спрямовану на дальше поліпшення впровадження в життя і побут трудящих нових громадянських свят і обрядів». В області створюються комісії з вивчення і впровадження в побут нових свят і обрядів, райкоми партії звітують за пророблену роботу. До них долучаються й інші інституції, залучені до виконання постанови: обласне управління культури, управління кінофікації, обласна організація товариства «Знання», республіканське книжкове видавництво «Карпати» тощо. Приходимо до висновку, що компартія всіляко намагалася контролювати (і впливати на) настрої населення Закарпатської області, в тому числі пропагуванням «традиційних свят», а також насадженням «нових обрядів». Останні мали на меті пряме втручання ідеології в особистий простір краян, таких подій як народження, одруження чи смерть.

Ключові слова: громадянські свята, обряди, релігійна ситуація, Закарпатський обком, ЦК компартії України, постанова, релігія.

Нова радість стала,
Радість небувала –
Зірка п'ятикутна
Всім нам засіяла

Постановка проблеми. Слова епіграфа до нашої статті пояснює нам теза сучасної дослідниці Т. Гаєвської, що «радянська влада викреслювала релігійні образи, що ними сповнені старі колядки, радісно переробляючи вертепну «звізду» на зірку червону» [Гаєвська, 2013, с. 156]. С. Садовенко проаналізувавши історичну специфіку української народної художньої культури в контексті радянського хронотопу розкриває «сутність і значення нових звичаїв, свят і обрядів як нових утворень культури, які на основі збереженої внутрішньої структури української традиційної обрядовості динамічно розвивались, канонізуючи новітні функції радянської обрядовості» [Садовенко, 2017, с. 82].

Вже з перших років встановлення радянської влади в УСРР культурна політика набуває форми цілеспрямованої трансформації традиційних моделей

культурної поведінки, що здійснювалася переважно через державні механізми впливу. Якщо до революційних подій ритми суспільного життя значною мірою визначалися релігійними святами, обрядами та нормативами, то з утвердженням більшовицького режиму було поставлено завдання повного витіснення релігійного елементу з усіх сфер соціального буття. Погоджуємося з А. Киридон, що вже на початку 1920 рр. «спостерігаються масштабні зміни в суспільстві, що значно вплинуло на стан масової свідомості та світоглядні орієнтири. У структурі радянського способу життя обрядовість була одним зі специфічних способів вираження, закріплення та відтворення відповідних соціальних та духовних цінностей. Свята, ювілеї, обряди, ритуали, церемоніали складали невід'ємну частину, характерну рису, соціально-культурну форму спілкування членів

¹ © Міщанин В.

радянського суспільства», головною ж «функцією радянської обрядовості стало витіснення релігійності» [Киридон, 2017, с. 5; 17].

Огляд історіографії та джерел. Радянська історіографія приділяла впровадженню соціалістичної обрядовості чималу увагу. Деякі монографії які виходили майже синхронно з досліджуваним нами періодом. Це праці «Свята та обряди Радянської України» [Кувеньова, 1971] та «Радянські свята та обряди в комуністичному вихованні» [Борисенко, 1978]. Писалися вони на вимогу часу, а самі назви праць красномовно вказують на їхній зміст. У 1981 р. вийшла монографія «Свято у нашому домі». Вона мала на меті сприяти «популяризації і дальшому поширенню радянської обрядовості в сімейному побуті... [Свято в нашому домі, 1981, с. 5]. У монографії «Соціалістична обрядовість на Україні: історичний досвід та сучасні проблеми» [Соціалістична обрядовість..., 1983] робиться акцент на поєднанні народних традицій «з новими формами соціалістичних за змістом свят і обрядів». Окремо виділено масово-політичне видання «Народні свята» [Пригорницький, 1989] та «Нове життя нові обряди» [Дарманський, 1984]. Остання робота вийшла у серії «Бесіди з віруючими» і містить три головні розділи: «Звичаї та обряди присвячені народженню дитини»; «Про давню і сучасну шлюбну обрядовість», «Відаючи останню шану». Власне, тут представлено радянську обрядовість при народженні, одруженні та похоронах, на що й спрямовувалось вістря постанови ЦК КПУ «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадянських свят і обрядів».

Сучасна українська історіографія також досліджувала проблему. Протягом років незалежності України з'явилися окремі дослідження що розкривають тему з багатьох аспектів – етнографічного, історичного, культурологічного та мистецтвознавчого. За словами Ю. Каганова, «впровадження нових свят і обрядів у післясталінську епоху стало продовженням експериментів 1920 – 30-х рр. з формування радянського громадянина з відповідним ідеологічним базисом. Радянська модель свят та обрядів мала на меті легітимізувати партійно-радянську систему, вихолостити з історичної пам'яті генетично вкарбовані елементи, насамперед національно-державницькі, покінчити з релігійністю як конкурентом радянської влади. Радянське культуртрегерство упродовж всієї другої половини ХХ ст., втілювалося у складне балансування радянського і народного, директивно насадженого і вкоріненого, офіційного і сімейно-особистісного» [Каганов, 2013, с. 193].

Дослідниця свят і обрядів українських селян Південної України В. Ревенко схильється до думки, що у перше повоєнне десятиліття в українському «суспільстві відбувалася поступова радянська святкової буденності, незважаючи на те, що народні традиції й релігійні свята займали провідні позиції в повсякденному житті селян» [Ревенко, 2012, с. 60]. Та й у наступні «повоєнні десятиліття тривав активний пошук нових святкових форм цивільних свят і обрядів, що збіглося з антирелігійною кампанією» [Скідан, Темірова, 2019, с. 45].

Перша хвиля насадження радянської обрядовості на Закарпатті відбулася в умовах його радянзації (1944 – 1950 рр.) [Міщанин, 2015; Леньо, 2015; Леньо, 2022]. З одного боку, радянська держава ставила завдання вибудовувала «сакральну систему цінностей», з конструюванням «нової», радянської по духу, людини. З другого боку, комуністична ідеологія мала цілком і повністю замінити ідеологію релігійну. Перше покоління «радянських» закарпатців змушене було сприйняти насаджувані комуністами радянські державні свята. Та цього здалося замало. Черговий виток з насадження радянської обрядовості припав на друге покоління «радянських» мешканців краю. Він розпочався з постанови ЦК компартії України «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадянських свят і обрядів» та відповідної постанови бюро Закарпатського обкому компартії України № 7, § 14, від 28 травня 1974 р., яка, власне, займалась її втіленням в Закарпатській області.

Можемо погодитись із твердженням про те, що «процес створення та штучне запровадження в життя українців нової радянської обрядовості, яка стала зручним інструментом для пропаганди комуністичної ідеології в УРСР, позбавлення історичної пам'яті та гальмування національної самобутності українського народу, викорінення традиційних засад національної культури» [Кіндрачук, 2015, с. 273].

Аналізована нами архівна справа Державного архіву Закарпатської області сформована матеріалами від 28 травня 1974 р. до 15 грудня 1976 р. налічує 108 сторінок і має назву «Інформації відділу пропаганди і агітації, міськомів, райкомів партії про виконання постанови бюро обкому партії з питань поліпшення впровадження нових свят і обрядів». Справа містить документацію від Ужгородського і Мукачівського міськомів компартії, Іршавського й Тячівського (по 3 інформації), Мукачівського та Перечинського (по 2 інформації) та по одній інформації з решти райкомів компартії Закарпатської області. Це дає можливість прослідкувати певну динаміку цього процесу. Також до архівної справи увійшли інформації облвиконкому, обкому комсомолу, товариства «Знання», видавництва «Карпати», редакторів обласних газет «Закарпатська правда» та «Карпаті і газ со».

Метою даного дослідження є проаналізувати ціль, завдання і реалізацію постанови ЦК компартії України «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадянських свят і обрядів» компартійним керівництвом Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу. У грудні 1969 р. ЦК КП України створює Комісію з вивчення і впровадження в побут нових цивільних обрядів при Президії Верховної Ради Української РСР, і так само комісії при виконкомах місцевих Рад депутатів трудящих в областях, районах, містах, селах і селищах. [Каганов, с. 187]

На початку 1970-х рр. комуністи починають черговий виток боротьби з релігією: широке розгортання антирелігійної пропаганди вдосконалення системи науково-атеїстичного виховання, посилення атеїстичного виховання, впровадження у побут радянської обрядовості. За даними сучасного дослідника Р. Пуйди, це було спричинено низкою

постанов компартії союзного та республіканського рівнів. Це, зокрема, постанова ЦК КПРС «Про посилення атеїстичного виховання населення» (1971 р.), ЦК КПУ «Про посилення атеїстичного виховання населення», згодом «Про деякі заходи по поліпшенню роботи органів ЗАГСу та зміцненню матеріально-технічної бази для здійснення громадянських обрядів» (1973 р.), «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадських свят і обрядів» (1974 р.) та ін. [Пуйда, 2021, с. 55].

12 березня 1974 р. ЦК КПУ прийняв постанову «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадянських свят і обрядів». У ній відзначалося, що в республіці здійснюється певна робота з розвитку та впровадженню радянських свят і обрядів. Вони, на думку партійного керівництва республіки, «є важливим засобом виховання трудящих, особливо молоді, в дусі патріотизму та інтернаціоналізму, революційних, бойових та трудових традицій партії і народу, комуністичної моралі, сприяють формуванню естетичних смаків і потреб, науково-атеїстичного світогляду, подоланню релігійних пересудів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 1].

На середину 1970-х рр. радянська влада, крім державних свят СРСР, активно організовувала і проводила такі свята, як «Проводи до Радянської Армії», «Зустрічі демобілізованих воїнів», «Вручення перших паспортів» та ін. У ряді районів Закарпатської області відзначали свята «Серпа і Молота», «Праці», «Врожаю», «Весни» тощо. Традиційним стало щорічне проведення «днів урочистого вшанування пам'яті загиблих у роки Великої Вітчизняної війни», дні пам'яті померлих.

У постанові ЦК як критика прозвучало, що ряд питань з розвитку нової обрядності, «ще незадовільно вирішуються на місцях». Це стосувалося і Закарпатської області.

Бюро обкому компартії України відмічало, що в Закарпатській області за останні роки хоч і «дещо поліпшилась робота по впровадженню в життя та побут населення радянської обрядності... У ряді міст і районів не створено необхідних умов для роботи органів ЗАГСу по проведенню урочистої реєстрації одружень і народження. Ці обряди нерідко проводяться в буденній обстановці, без належного художнього оформлення та емоційної піднесеності» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 1]. Вказувалося, що у 71-й селищній і сільській радах не створено кімнати урочистих подій. Зокрема в Мукачівському районі із 40 вони діють лише при 18, з 23 в Ужгородському – при 16, з 14 у Перечинському – при 8. Не обладнані кімнати урочистих подій при чотирьох і більше сільських радах Виноградівського, Берегівського, Воловецького і Тячівського районів. Та й то «більшість із існуючих кімнат обладнані примітивно, окремі з них розміщені у робочих кабінетах працівників сільських рад [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 1–2].

На засіданні бюро Закарпатського обкому компартії України відзначалось, що «обласні управління побутового обслуговування населення, торгівлі та облспоживспілка слабо дбають про

відкриття у містах і районах салонів і відділів з продажу товарів для наречених і новонароджених, забезпечення виготовлення в необхідній кількості та асортименті одягу, взуття та інших виробів для здійснення громадянських обрядів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 2]. До прикладу, у Воловецькому, Великоберезнянському, Міжгірському, Перечинському та інших районах відкрито лише від одного до п'яти відділів з продажу таких товарів.

Наголошувалося, що особливо відстає матеріальна база для похоронного обслуговування і благоустрою кладовищ, повільно здійснюється будівництво будинків громадянських панахид або ритуальних майданчиків. В області не організовано кар'єру з добування граніту і пісковиків для виготовлення пам'ятників та надмогильних виробів. Окремо вказувалося, що значного удосконалення вимагало обслуговування організацій і населення оркестрами, магнітофонними записами, художніми колективами та іншими видами послуг, необхідних для проведення нових громадянських обрядів. Зокрема, із 207-х існуючих в області духових оркестрів у проведенні ритуальних заходів брала участь лише третина, також, «незадовільно залучаються до цього хоріві колективи».

Критикувалось й обласне управління кінофікації та контора кінопрокату, які «повільно займаються організацією демонстрування фільмів, в яких би розповідалось про нову радянську обрядність». Відзначалась «слабка участь у пропаганді громадянських обрядів і звичаїв організацій творчих спілок та товариства «Знання», преси, телебачення, радіомовлення» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 2].

«Нааявні недоліки по впровадженню в життя та побут трудящих нових свят і обрядів, – на думку партійних функціонерів, – негативно позначаються на релігійні ситуації в області» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 2]. Наводиться статистика, що з 22 630 народжених у 1973 р. дітей охрещено близько 10 тисяч (43,8 %), з 10 958 молодих пар у церкві вінчалось понад 2 300 (21,4 %), з 9 082 померлих понад 6 тисяч (66,3 %) поховано за релігійним обрядом. Відзначалась «особливо висока релігійна обрядність» у Берегівському, Виноградівському та Рахівському районах.

Часткову провину за ці «недоліки» партійці перекладали на радянські органи (виконкоми обласної, міських і районних рад), які «не вжили необхідних заходів» до повного виконання постанов Раді Міністрів УРСР від 4 лютого 1967 р. № 85 «Про заходи по поліпшенню справи похоронного обслуговування та благоустрою кладовищ у населених пунктах Української РСР», від 21 жовтня 1969 р. № 593 «Про поліпшення роботи виконкомів Рад депутатів трудящих по впровадженню в життя і побут трудящих нових громадянських свят і обрядів» та від 16 травня 1973 р. № 231 «Про деякі заходи по поліпшенню роботи органів ЗАГСу та зміцненню матеріально-технічної бази для здійснення громадянських обрядів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 2–3].

На виконання постанови ЦК компартії України «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадянських свят і обрядів» бюро обкому компартії України прийняло відповідну постанову, у

якій міськкомам, райкомам компартії України, виконкомам обласної, міських і районних Рад депутатів трудящих, облпрофраді, обкому ЛКСМУ, обласним управлінням культури, кінофікації, торгівлі, побутового обслуговування населення, обласному відділу комунального господарства, облспоживспілки вказувалось на необхідність «здійснювати конкретні заходи по дальшому розвитку радянської обрядності та впровадженню в побут трудящих сучасних свят і обрядів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 3]. Постановою бюро затверджувався склад обласної комісії з вивчення і впровадження нових громадянських свят і обрядів. До неї увійшли 32 осіб [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 5–6]. Вказувалося на необхідність поліпшення роботи таких комісій при виконках обласної, міських, районних, селищних та сільських радах. Перед обласною комісією ставилося завдання до 1 вересня 1974 р. розробити рекомендації для проведення урочистих реєстрацій одружень і народжень та для проведення громадянських похоронів.

Партійним організаціям, місцевим радам, ідеологічним установам вказувалося на необхідність «систематично проводити свята інтернаціональної дружби, Зими, Весни, Врожаю, трудової слави, повноліття, проводити на службу в Радянську Армію та зустрічі демобілізованих воїнів, новорічні шедрування, вечорниці, срібні і золоті весілля, урочисті реєстрації шлюбів та новонароджених, дні пам'яті померлих» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 3]. При цьому «особлива увага» мала звертатися на ідейно-художній рівень та ефективність емоційного впливу цих заходів. Виконками обласної, міських і районних рад до кінця 1975 р. мали створити при всіх сільських і селищних радах кімнати для проведення урочистих подій та відповідно їх обладнати.

Свої завдання отримали й обласне управління культури та облпрофрада. Вони мали посилити «відповідальність закладів культури за впровадження та ідейно-художній рівень, сучасних громадянських свят і обрядів». Управління культури разом з обласною організацією Спілки письменників України, обласним об'єднанням самодіяльних композиторів і відділенням музично-хорового товариства УРСР мали «організовувати проведення конкурсів на створення кращого сценарію громадянських свят і обрядів, музичних обрядових творів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 3].

Окремий напрямок постанови стосувався викриття «реакційної суті християнських релігійних свят, утвердженню нової радянської обрядності». Це, засобами лекційної пропаганди, мали здійснювати міськкоми та райкоми партії, обласна організація товариства «Знання». Правління названої організації до 1 липня 1974 р. мало випустити орієнтовну тематику лекцій з питань нової обрядності, а до 1 грудня – матеріали на допомогу лекторам на теми: «Правда про християнські свята», «Нові часи – нові звичаї».

Перед редакціям обласних і районних газет, комітетом з телебачення і радіомовлення поставили завдання «систематично друкувати та передавати в ефір матеріали про шкідливість християнських

релігійних свят, узагальнювати кращий досвід партійних організацій, місцевих рад, громадських організацій та ідеологічних установ по впровадженню в життя та побут трудящих нових радянських свят і обрядів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 4]. До 1 червня 1976 р. всі перелічені в постанові інстанції мали доповісти обкому компартії України про хід виконання завдань. До слова, всі документи поступали з грифом «Таємно» або «Цілком таємно».

5 липня 1974 р. до відділу пропаганди та агітації Закарпатського обкому КПУ надійшла інформація від правління Закарпатської обласної організації «Знання». Заступник голови правління І. Берчик повідомляв, що на виконання постанови бюро обкому компартії України проведено наступні заходи: 1. Питання про завдання дальшого поліпшення роботи по викриттю реакційної суті християнських релігійних свят, нової релігійної обрядності обговорено на обласній нараді відповідальних секретарів райміськорганізацій «Знання» та обласної науково-методичної ради по пропаганді наукового атеїзму. 2. Всім районним і міським організаціям товариства області надіслано методичний лист з питань організації лекційної пропаганди про нові радянські свята і критиці суті релігійної обрядності. 3. Розроблено, розмножено і розіслано районним і міським організаціям товариства «Знання» примірну тематику нової радянської обрядності християнських релігійних свят та рекомендовану з цих питань літературу [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 72].

Окрім цього товариство зробило замовлення через кафедру наукового атеїзму Ужгородського державного університету та обласну науково-методичну раду з пропаганди атеїстичних знань на підготовку для розмноження у встановлений строк двох текстів лекцій на тему: «Правда про християнські свята» та «Нові часи – нові звичаї» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 73].

Майже через два роки – 9 червня 1976 р. товариство «Знання» надсилає до обкому оновлену інформацію. У ній, зокрема, відзначалося, що обласною організацією товариства «Знання» та науково-методичною радою по пропаганді науково-атеїстичних знань видані й надіслані в усі міські та районні організації товариства «Знання» примірні тематика лекцій і список рекомендованої літератури по пропаганді нових радянських свят і обрядів і критиці релігійної обрядності, а також методичні поради по критиці релігійних свят і обрядів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 80]. До прикладу, в 1975 р. був виданий ротаторним способом тиражем 200 примірників та розісланий в усі міста і райони області матеріал на допомогу лекторам «Правда про християнські свята» (автор – кандидат філософських наук Л. Зубенко). Лектори-атеїсти товариства взяли участь у підготовці і виданні книги «Нові часи – нові звичаї» (видавництво «Карпати», упорядник книги – голова бюро НМР з пропаганди науково-атеїстичних знань Я. Турчанінов).

Питання критики релігійних свят і обрядів та впровадження нової радянської обрядності стали одними із ключових на заняттях обласної та районних шкіл лекторів-атеїстів. Приміром, слухачі обласної школи лекторів-атеїстів на занятті 10 травня 1975 р.

прослухали лекцію Я. Турчанінова «Реакційна суть релігійних свят і обрядів та про нову радянську обрядність», переглянули документальний кінофільм про нову обрядність «Так у нас святкують» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 81]. Подібні лекції читали й для слухачів народних університетів наукового атеїзму, яких в 1975/1976 навчальному році в області працювало 10, в них навчалось 1 129 слухачів.

У Закарпатській області в 1975 р. лекторами товариства «Знання» прочитано 9 976 лекцій на атеїстичну тематику, за 5 місяців 1976 р. – 4 518 лекцій, з них значна частина – «з питань пропаганди нових громадянських свят і обрядів, по критиці релігійної обрядності». Протягом 1975 – 1976 років у Свалявському районі прочитано такі лекції: «Шкідливість релігійних обрядів» (Свалявська СШ № 3, лектор Г. Готько), «Емоційність форм нових свят і обрядів» (с. Солочин, лектор О. Попович), «Радянські свята, звичаї і обряди як засіб комуністичного виховання» (с. Неліпино, лектор Е. Мішко), «Радянська обрядовість як форма атеїстичного виховання» (Свалявський лісохімкомбінат, лектор А. Брацайко), «Про сучасні радянські обряди і традиції» (Свалявський ЛХК, лектор І. Петрус) «Правда про релігійні свята, пости і обряди» (Свалявський лісокомбінат, лектор І. Шевера) та ін. [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 81].

Наприкінці травня – на початку червня 1976 р. до обкому надходила інформація з міст і районів. 31 травня 1976 р. секретар Ужгородського міськкому компартії України В. Васильєв звітував, що міський комітет партії, первинні партійні організації на місцях та міськвиконком обговорили постанову та провели «відповідну роботу по усуненню зазначених у ній недоліків»: Партією доповідав: «Міцно ввійшло в традицію урочисте відзначення революційних та державних свят радянського народу – річниці Великого Жовтня, Першотравневі свята, День Перемоги, День Радянської Армії, річниці з дня народження В. І. Леніна, День Конституції та інші. Це є важливим і ефективним засобом виховання трудящих, особливо молоді, в дусі соціалістичного патріотизму, пролетарського інтернаціоналізму, на революційних, бойових і трудових традиціях партії і народу» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 11].

Партсекретар відзначав, що «особливо збагатилися й урізноманітнилися форми роботи по патріотичному та інтернаціональному вихованню» в період підготовки та відзначення до 30-х річниць «Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні» та «Возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною». До традиційних свят чиновник відніс «зльоти жінок-фронтовичок, солдатських матерів, вшанування ветеранів Великої Вітчизняної війни, масові молодіжні мітинги-меморіали» тощо. Окремо він виділив «День Перемоги», мітинг дружи на радянсько-чехословацькому кордоні, присвячений річниці визволення Чехословаччини від фашизму.

Вказувалось на «сучасну обрядовість» при проведенні галузевих та трудових свят: «День вчителя», «День медика», «День преси», «День молоді», «День будівельника» і т.п. Свято трудової слави стало своєрідним «рапортом трудових

колективів міста про трудові здобутки, успіхів у виконанні соцзобов'язань і планів п'ятирічок». На ньому вшановувались «люди праці», а «засобами наочної агітації висвітлюються успіхи трудівників у комуністичному будівництві» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 12]. Другою частиною свята стали виступи аматорів художньої самодіяльності та професійних митців, фізкультурників і спортсменів. Зазвичай, у «Святі трудової слави» брали участь «трудящі міст РРФСР та інших союзних республік, гості із сусідніх областей братніх соціалістичних країн».

За словами партсекретаря увійшли у побут містян «Посвята молоді у робітничий клас», «Проводи у Радянську Армію», «Вручення паспортів» та ін. Серед нововведень секретар наводив приклад проведення «Свята вулиць»: вул. К. Маркса, Ф. Енгельса, Ю. Гойди та пр. 40-річчя Жовтня». На них після урочистого мітингу виступали колективи художньої самодіяльності, та організовувались «масові гуляння». Також не втратили своєї вагомості Новорічні свята – «Запалення вогню новорічної ялинки» та «Новорічні щедрівки». В. Васильєв, зауважував: «При цьому широко використовуються народні традиції, сучасні, звільнені від релігійності, новорічні ритуали» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 12].

Скромнішим був звіт чиновника стосовно удосконалення «форм і методів роботи по впровадженню в життя нової соціалістичної обрядності вихованню у всіх трудящих чіткого науково-матеріалістичного світогляду». Тут він обмежився загальними фразами, що, мовляв, «проведена відповідна робота зі створення в обласному центрі матеріально-технічної бази та забезпеченню громадянських обрядів необхідними атрибутами». Зокрема, у центральному універмазі «Україна» відкритий салон обрядових послуг де працювали фотограф і гравер, продавались альбоми, листівки, запрошення, обручки, одяг для молодожонів. Також діяло ательє з пошиття одягу для новонароджених. А при бюро похоронних послуг працював організатор громадянських панахид, майстерня з виготовлення надгробних пам'ятників, могильних рам тощо. Для супроводу похоронів при підприємствах і організаціях міста функціонувало 12 духових оркестрів. Наводиться й суха статистика: «У 1975 році у порівнянні з попереднім роком кількість проведених зірчин за новим обрядом збільшилась більш як на 10 процентів. На 5 процентів зменшилась кількість похоронів за релігійним обрядом» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 13].

1 червня 1976 р. секретар Ужгородського райкому КПУ А. Червінський доповідаючи про хід виконання постанови вказував, що у районі створена обрядова комісія в складі 11 чол. Її очолив секретар райвиконкому П. Чернятев. Засідання комісії відбувались щоквартально. Питання впровадження нової радянської обрядності в побут населення неодноразово виносились на обговорення засідань райвиконкому, семінарів голів та секретарів місцевих рад, культосвітніх працівників. Приміром, в грудні 1975 р. на засіданні райвиконкому розглядалося питання «Про роботу виконкому Киблярівської сільської Ради по додержанню законодавства про

релігійні культи та впровадження в життя і побут нових обрядів і звичаїв» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 64].

Тричі звітував про впровадження радянської обрядовості Іршавський райком компартії України (29 травня 1975 р. – секретар А. Червінський; 15 грудня 1975 р., 28 травня 1976 р. – секретар В. Причина). Тут можемо відзначити «запозичення» кожного нового звіту текстів з попереднього.

29 травня 1975 р. секретар Іршавського райкому КПУ А. Червінський інформував обком: «В результаті проведеної роботи з кожним роком в районі зменшується релігійна обрядність, зростає громадянська. Так, за 4 місяці цього року із 662 новонароджених 428 народин справляли за новою громадянською обрядністю, тоді як за такий же період минулого року з 660 новонароджених народини за новою громадянською обрядністю справили 398. 3 321 шлюб 268 проведени урочисто. Зменшилася кількість похоронів за церковним обрядом» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 27]. Для порівняння подаємо статистику за 4 місяці наступного, 1976 р. «із 590 новонароджених 419 народини справляли за новою обрядністю, із 335 шлюбів 285 проведени урочисто».

А. Червінський акцентував, що «в лекційній тематиці значне місце займають питання по викриттю реакційної суті християнських релігійних свят, утвердженню нової радянської обрядності» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 27]. До традиційних радянських свят віднесено проведення свята «День села Білки», в колгоспі «Червоний партизан» – свято партизанської слави, в колгоспі «Виноградар» – свято виноградаря, в колгоспі ім. Шевченка – «День заснування комсомольської організації». Свята, що впроваджуються – «відзначення ювілею знатних людей, передовиків виробництва». Висвітленням радянської обрядовості займалася районна газета, яка на своїх шпальтах вела систематично рубрики «Світло і тіні», «Нові часи – нові звичаї» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 27].

Секретар Іршавського райкому КПУ В. Причина в інформації від 28 травня 1976 р. інформував обком, що з впровадження нової громадянської обрядності в квітні 1976 р. був проведений семінар секретарів партійних організацій, секретарів та голів сільських і селищних рад, культуосвітніх працівників. Також на базі Арданівської та Приборжавської сільських рад (в листопаді 1975 р. та березні 1976 р.) були проведені практичні семінари з організації і проведення реєстрації новонародженого та одруження. Зокрема, для проведення урочистої реєстрації новонароджених, шлюбів при сільських і селищних радах були обладнані кімнати [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 31]. В. Причина підводив підсумки: «Засобами лекційної пропаганди, тематичними вечорами, кінофільмами, пресою, районним радіомовленням та художньою самодіяльністю пропагується в районі нова радянська обрядність... Питання впровадження нових громадянських свят і обрядів систематично обговорюється на пленумах, партактивах, нарадах з ідеологічних питань, зборах первинних партійних організацій» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 32–33].

Виконуючи постанову ЦК компартії України «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадянських свят і обрядів» при Мукачівській міській раді було створено обрядову комісію у складі 15 осіб, головою якої обрано заступника голови міськвиконкому Б. Ряшка. Комісія працювала за планом, що складався на календарний рік. Вона розробила сценарії з проведення урочистої реєстрації шлюбів, новонароджених та громадянських панахид. У м. Мукачеві було відкрито салон обрядових послуг та салон для молодожонів. У червні 1975 р. у місті відкрито Палац реєстрації урочистих подій, розроблялася технічна документація для будівництва ритуального будинку на центральному кладовищі [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 14].

У своїй інформації секретар Мукачівського міськкому КПУ Н. Фазикош робив акцент на проведення лекційної пропаганди з тематики радянської обрядності. Вказувалося, що лекторами-атеїстами звернена належна увага на читання лекцій про шкідливість релігійної обрядності, викриттю реакційної суті релігії та її атрибутів, втілення в життя радянської обрядності. З 429 лекцій, що були прочитані лекторами-атеїстами у 1975 р., 207 за своїм змістом були обрядового характеру. Лектором міськкому партії розроблений текст лекції «Впровадження нової безрелігійної обрядності» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 15].

Виявлено два звіти про хід виконання Мукачівським райкомом КПУ постанови бюро Закарпатського обкому компартії України від 28 травня 1974 року «Про постанову ЦК компартії України «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню громадянських свят і обрядів» (Б-7/14 від 28.V.1974 р.) від 11 червня 1976 р. за підписом секретаря Мукачівського райкому КПУ В. Колінковського та від 16 липня 1975 р. за підписом секретаря Мукачівського райкому КПУ О. Іваницького.

В. Колінковський вказував на активізацію роботи райкому партії, первинних партійних організацій, виконкомів рад у дальшому розвитку роботи з впровадження «безрелігійної обрядності»: «Вони стали важливим засобом виховання трудящих, особливо молоді, в дусі патріотизму та інтернаціоналізму, комуністичної моралі, сприяють формуванню естетичних смаків і потреб, подоланню релігійних пересудів... витіснення із життя релігійних свят, зменшують кількість віруючих. За перший квартал цього року в районі зменшилась проти відповідного періоду 1974 року похоронів за релігійною обрядністю на 22,8 процента» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 39].

До заслуг чиновник відносив поліпшення матеріальної бази для проведення нової обрядності. Зокрема, в районі закуплено 24 комплекти інструментів духових оркестрів, в тому числі 8 комплектів за останні 2 роки, 61 магнітофонів і магнітофонні плівки із записами обрядових пісень, 8 колективів художньої самодіяльності брали участь у наданні послуг, необхідних для проведення нових обрядів. Збільшилась кількість спеціальних кімнат урочистих подій до 33 проти 18 у 1974 році.

В. Колінковський вказував, що «значно поліпшилося демонстрування кінофільмів, в яких розповідається про нову радянську обрядність. Засобами лекційної пропаганди лектори викривають реакційну суть релігійних свят, показують як церква вносила елементи релігійності й у своїх цілях використовує проведення стародавніх народних обрядів. В 1975 році на науково-атеїстичну тематику прочитано 1258 лекцій, а за 5 місяців цього року – 520» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 39].

О. Іваницький інформував: «В цьому напрямку значного поліпшення домоглися лектори районної організації товариства «Знання». Засобами лекційної пропаганди вони викривають реакційну суть християнських релігійних свят, показують, як церква вносила елемент релігійності й у своїх цілях використовує проведення старовинних народних обрядів. Велика увага приділяється пропаганді й роз'ясненню змісту нової радянської обрядності. Цьому значною мірою підпорядковано і роботу районної дирекції кінофікації. Поліпшилось демонстрування кінофільмів, в яких розповідається про нову радянську обрядність» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 40].

Справа містить три звіти Тячівського райкому партії. Так, 27 травня 1975 р. м. Тячів вперше доповідав у обком про пророблену роботу з виконання постанови: «Райком партії, первинні партійні організації за останні роки стали більш конкретно і цілеспрямовано займатися розробкою і впровадженням нових громадянських свят і обрядів. Ця робота розглядається як одна з важливих ділянок ідеологічної діяльності партійних, радянських, профспілкових, комсомольських організацій, закладів культури» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 56]. З цього приводу бюро райкому партії 27 червня 1974 р. прийняло відповідну постанову і затвердило склад комісії з впровадження нових громадянських свят і обрядів. Її було направлено в усі первинні партійні організації. Питання удосконалення нової обрядності систематично розглядалося на партійних зборах, засіданнях бюро, парткомів в первинних парторганізаціях, сесіях і засіданнях виконкомів рад, семінарах партійних, радянських, профспілкових і комсомольських працівників. При виконках місцевих рад запрацювали комісії з впровадження нових громадянських свят і обрядів. З членами обрядових комісій систематично проводились семінари.

В районі діяло 26 кімнат урочистих подій, 18 духових оркестрів. При магазині «Подарунки» в м. Тячів працював відділ для молодожонів, комбінат комунальних підприємств надавав послуги населенню при похоронах. «Атеїстична секція районної організації товариства «Знання» напередодні релігійних свят організовує читання лекцій про їх походження і реакційну суть» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 57], – відзначав у документі секретар Тячівського райкому компартії України А. Лупак. Наводиться й статистика – порівняно з 1973 роком в 1974 році релігійний обряд хрещення знизився на 3,6 %, вінчання – на 4 %, похоронів – на 10 %.

За 18 грудня 1975 р. маємо нову інформацію Тячівського райкому. Підписав її секретар Тячівського райкому компартії С. Демко. За цей час створили ще один духовий оркестр, вказувалось, що «дещо знизилась релігійна обрядовість». За 9 місяців 1975 р. у порівняно з відповідним періодом минулого року хрещення новонароджених за релігійним обрядом зменшилось з 47,6 % до 39,9 %, вінчання – з 39,8 % до 30,2 похорони – з 63,3 % до 60,9 % [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 60].

Третій, підсумковий звіт, Тячівського райкому КПУ датований 19 травня 1976 р. також констатував, що «дещо знизилась релігійна обрядовість». Статистика надавалась у порівнянні з 1973 р.: «Якщо в 1973 році проведених хрещень новонароджених за релігійною обрядовістю було 43,7 %, вінчань – 34,7 %, похоронів – 61,4 %, то в 1975 році ця обрядовість становила: хрещень – 40,9 %, вінчань – 29,5 % і похоронів – 58 % [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 63]. Також відзначалось, що «редакція районної газети «Дружба» та районне радіомовлення на своїх сторінках та в радіопередачах висвітлюють матеріали про проведення районних свят, зльотів та інших нових радянських звичаїв і обрядів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 62].

Маємо два звіти від Перечинського райкому компартії України: від 27 червня 1975 р. (підписав секретар Перечинського райкому КПУ З. Приходько) та від 1 червня 1976 р. (підписав секретар Перечинського райкому КПУ М. Бушко). З. Приходько у своєму звіті акцентував, що «лектори, політінформатори, пропагандисти за 5 місяців цього року провели понад 200 лекцій і бесід з питань викриття реакційної суті християнських свят, утвердження нової радянської обрядності [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 47-48]. У інформації М. Бушка вказувалось що «питання дальшого поліпшення цієї роботи обговорювалось на засіданні бюро райкому компартії України, періодично ставляться на обговорення партійних зборів і бюро первинних парторганізацій, виконкомів районної та місцевих Рад депутатів трудящих, розроблено конкретні плани атеїстичного виховання трудящих». Для вдосконалення роботи з впровадження нової обрядності, райком партії спільно з районним відділом культури розробили сценарії проведення урочистої реєстрації народжень, шлюбів, організації та проведення похоронів, якими були забезпечені всі партійні організації й виконками рад. З цієї ж метою в у травні 1976 року у Перечинському районі було проведено науково-практичну конференцію на тему: «Нові радянські свята і обряди – важливий засіб атеїстичного виховання трудящих», на якій силами колективів художньої самодіяльності було наочно показано проведення весілля і народин [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 44].

М. Бушко наводив і інші факти. Зокрема, що в 9 виконках місцевих рад обладнано кімнати урочистих подій. В селищі Т. Ремета, лісохімкомбінаті, лісокомбінаті, заводі «Стеатит» працюють духові оркестри, а в колгоспах імені Чапаєва, «31 річниця Жовтня» придбано інструменти та здійснюється добір людей, які мають здібності до гри

на них. Для відправлення громадянських поминах на кладовищі закінчується будівництво ритуального майданчика, замовлено новий автобус-катафалк для перевезення померлих до місця поховання. Для обслуговування населення при святкуванні народин, весіль працює прокатний пункт, в універсамі «Трембіта» відкрито відділ, а в універмагах Т. Ремета, Порошково, Дубриничі салони з продажу товарів для проведення нових обрядів.

Відзначалась і робота закладів культури, ідеологічних працівників, колективів художньої самодіяльності, редакції районної газети «Радянське село» у впровадженні радянської обрядовості. Зокрема, протягом 1975-1976 рр. в районі прочитано понад 280 лекцій і бесід шкідливості релігійних свят і звичаїв, проведено 37 тематичних вечорів, 53 бібліографічних огляди літератури з питань утвердження нової радянської обрядності. В районній газеті «Радянське село» випущено 15 тематичних сторінок «Войовничий атеїст», велась рубрика «Нові часи – нові звичаї», під якою опубліковано понад 20 кореспонденцій, статей, заміток [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 45].

Інформація секретаря Берегівського райкому компартії Г. Вереша датована 4 червня 1976 р. Нагадаємо, термін звітування встановлений обкомом – до 1 червня 1976 р. Він виділяється з поміж інших – надрукований російською мовою. В ньому йшлося, що ідеологічна комісія при райкомі партії разом з комісією з впровадження нових громадянських свят і обрядів районної ради «періодично контролює виконання розроблених заходів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 16], а районна газета «Червоний прапор» «періодично висвітлює» цю роботу. Тільки 1 червня 1976 р. райкомом партії були проведені збори партактиву «Про стан і заходи по підвищенню ефективності науково-атеїстичного виховання трудящих району» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 17].

Великобerezнянський райком компартії України прозвітував вчасно – 21 травня 1976 р. Секретар П. Ігнатюк відзначав «питанням запровадження радянської обрядності займаються ради по координації науково-атеїстичної роботи, які створені у великих партійних організаціях та визначено відповідальних за цю роботу в малочисельних парторганізаціях» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 20]. Зокрема, у 1975 р. в районному Будинку культури проведено науково-практичну конференцію з впровадження в життя радянської обрядності. На конференції учасниками художньої самодіяльності було показано урочисту реєстрацію новонародженого, одруження, обговорювалися методика підготовки свят і обрядів, плани їх проведення. А 29 травня 1976 р. планувалось проведення семінар голів, секретарів сільських рад, голів обрядових комісій з запровадження радянської обрядності на базі Малобerezнянської сільської ради [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 18].

Вказувались і конкретні заходи з впровадження радянської обрядовості. Зокрема, при комбінаті побутового обслуговування населення діяв прокатний пункт, в якому можна було придбати весільне вбрання, посуд та інші речі для проведення весілля. В с. Люта

під час обряду урочистої реєстрації шлюбу молодожони поклали кошик квітів до пам'ятника односельцям, які загинули в боротьбі з нацизмом, а у сільському парку висаджували деревце.

При реєстрації новонародженого в с. Ставне батькам разом із свідоцтвом вручався пам'ятний лист про виховання дитини, їх вітали піонери, ветерани праці та війни, зі словами вітання до батьків звертались представники виконкому сільської ради, партійної, комсомольської організацій. В урочистостях проводилось і вручення нових паспортів, «посвячення в робітничу сім'ю», проводів чабанів на полонину «Руну».

Чиновник відзначав, що в райцентрі, в селах, виробничих колективах широкого поширення набуло новорічне щедрування: 37 агіткультбригад, що працюють при клубах, вітали з «Новим роком людей праці» і зауважував, що «вдалий сценарій» проведення новорічних щедривок розроблений в районному Будинку культури [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 19].

«На засіданні виконкому районної Ради депутатів трудящих 25 вересня 1974 року розглянуто питання «Про затвердження заходів по поліпшенню роботи по впровадженню в побут трудящих нових громадських свят і обрядів», створено обрядову комісію, якою розроблено і рекомендовано всім місцевим радам сценарії проведення реєстрації шлюбу, зірчини, похорону тощо» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 21], – йдеться у звіті секретаря Виноградівського районного комітету партії П. Левчука від 31 травня 1976 р. У Виноградівському районі рішенням райвиконкому від 6 лютого 1976 р. було затверджено умови огляду роботи кімнат урочистих подій району.

До традиційних в районі масових заходів, партчиновник відніс такі як «Крилата весна», «Золота осінь», «Серпа і Молота», зльоти орденосців, передовиків виробництва, відзначення ювілейних річниць підприємств, колгоспів села, новорічні щедрування, урочиста реєстрація новонароджених, шлюбу, проводи в радянську армію, посвячення в робітники, колгоспники тощо. Секретар партії, зокрема, писав: «Міцно ввійшло в побут трудящих проведення дня вшанування пам'яті померлих, який проводиться у всіх населених пунктах району першого листопада. Цей день вперше було запроваджено в 1967 році. Характерно, що в підготовці до цього дня приймає участь практично все населення, партійні, радянські, господарські працівники, громадські організації» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 22].

Також відзначалось, що у районі працювало 25 «Кімнат щастя», відкрито прокатні пункти весільного вбрання в м. Виноградіві, селищах Королево та Вілок. У проведенні нових обрядів використовувались 22 духові оркестри.

Вказував чиновник і на музейні заклади, які допомагали впроваджувати в життя і побут нові громадські свята та обряди. Зокрема, «силами громадськості в м. Виноградіві створено історико-краєзнавчий музей, який став філіалом Закарпатського обласного музею. В с. Великі Ком'яти в приміщенні православної церкви, знятої з реєстрації, обладнано сільський музей, який став центром культурно-масової

та ідейно-виховної роботи. Працюють музеї в селищі Королево та селах Новоселиця, В. Копаня, Петрово, Фанчикуво. В даний період ведуться роботи по обладнанню музею атеїзму в селі Новоселиця» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 22].

«Партійні організації, виконками сільських та селищних Рад депутатів трудящих, заклади культури поліпшили роботу по впровадженню в ідейно-художньому вдосконаленню обрядів «Одруження», «Народження» та «Похорон» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 24], – звітував секретар Воловецького райкому компартії України Ф. Кінч. Зокрема, при виконках місцевих рад було створено комісії з громадської обрядності, надіслано рекомендації з проведення цих обрядів. У Воловецькому районі було створено 6 кімнат урочистих подій. До участі в проведенні громадянських обрядів активно залучали колективи художньої самодіяльності та духові оркестри. Наводилась, на нашу думку, перебільшена статистика, що «протягом 1975 року в районі за новими обрядами зареєстровано 95 % одружень, 78 % новонароджених, 34 % похоронів». Секретар райкому партії ці показники завдячував атеїстичній роботі. Він, зокрема, писав: «Райком компартії України, первинні партійні організації впровадження нової обрядності тісно поєднують з постійною роботою по атеїстичному вихованню населення. Тільки за останні два роки з цього питання заслухано на бюро райкому партії роботу партійних організацій колгоспів «Шлях Леніна» та ім. 31-річчя Жовтня. Значно поліпшили атеїстичну роботу первинні організації товариства «Знання». Протягом п'яти місяців цього року вже прочитано 131 лекцію на атеїстичну тематику. В районі працює кінолекторій «Людині йти до світла» та школа по навчанню атеїстів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 24]. В селі Гукливій завершувалося обладнання музею атеїзму «в культовому будинку».

Секретар Міжгірського райкому КПУ М. Сюсько у звіті від 31 травня 1976 р. ділився своїми напрацюваннями: «Дане питання обговорено на виконках і сесіях сільських і селищних Рад депутатів трудящих, вивчено і поширено досвід роботи по впровадженню нової обрядності Новоселицької сільської Ради депутатів трудящих. У селах району створено 20 обрядових комісій. З головами комісій два рази на рік проводимо семінари, практичні заняття по впровадженню в життя нових обрядів і свят. В листопаді минулого року секретарі парторганізацій, голови обрядових комісій були присутні на святі праці в колгоспі «Заповіт Ілліча». Сценарій свята був використаний в інших колгоспах» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 34].

Партфункціонер писав, що «комісія по впровадженню в життя нової, безрелігійної, радянської обрядності на допомогу секретарям партійних організацій розробила сценарії народин, похорон, свят повнолітніх і трудової слави. Складено сценарій новорічних щедрвань, яві проходять в кожному селі, присілку, виробничих колективах» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 35]. При цьому значна увага приділялася роботі культосвітніх закладів. Також, у порядку контролю в 1976 р. на бюро райкому партії було заслухано звіт голови районної обрядової комісії

В. Ковача (заступник голови райвиконкому) про впровадження в життя нових обрядів і свят.

Пригадуються щедрівки із шкільного репертуару початку 1980-х років, які мали прославляти «радянську дійсність»:

*«Ой на наше Закарпаття
Сонце засвітило,
Веселіше нам живеться,
Не так як ся жило».*

На звітний період у райцентрі, при комбінаті побутового обслуговування населення, діяв прокатний пункт. Районне споживче товариство організувало продаж ритуального одягу у селищному та сільських універмагах, працювало бюро послуг при комбінаті комунальних підприємств. Завершувалося будівництво ритуального будинку у селищі Міжгір'я. За останні роки додатково створено 6 духових оркестрів. Загальна кількість їх склала – 14 [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 35]. Також питання впровадження нових свят та обрядів постійно висвітлювалося на сторінках районної газети «Радянська Верховина» під рубрикою «Нові часи – нові звичаї». У 1975 р. було надруковано понад 30 статей [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 36].

29 грудня 1975 р. секретар Рахівського райкому компартії України М. Шпатарюк доповідав Закарпатському обкому КПУ про виконання постанови бюро обкому компартії України Б-7/14 від 28 травня 1974 року «Про постанову ЦК компартії України «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадянських свят і обрядів». Він відзначав, що «вивчено та узагальнено сценарії нових обрядів весіль, народин, похоронів». У приклад ставилися села Луг, Ділове, Верхнє Водяне, Кваси, селища Великий Бичків, Ясіня та Богдан. Зокрема, вказувалося, що в 17 селах із 20 обладнано кімнати урочистих подій, організовано 14 духових оркестрів, у райцентрі Рахові відкрито Палац урочистих подій [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 49].

Партійний чиновник до традицій «нової обрядовості» відніс «Свята трудової слави»: в лісокомбінатах району – щорічне проведення «Свята лісоруба»; в колгоспах – «Свята дружби серпа і молота», «Трудової весни», урочистих «Проводів на полонини»; в організаціях торгівлі – зльоти переможців соціалістичного змагання, бригад і ударників комуністичної праці [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 49–50]. Список продовжувався святами повноліття, урочистих проводів юнаків на службу в Радянській Армії урочисте посвячення в робітники, вручення першої зарплати тощо

Ну і головне у звіті, що «з року в рік зменшується релігійна обрядність. Спад в 1974 році в порівнянні з 1970 становить: хрещення – 8,1 %, вінчань – 11,4 % похоронів – 7,2 %. Попередні дані цього року свідчать, що спад релігійної обрядності продовжується» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 50].

31 травня 1976 р. Рахівський райком надсилав другий звіт до обкому. В ньому зазначалося, що «у впровадженні нової обрядності партійним, громадським організаціям дійову допомогу надають колективи художньої самодіяльності. Учасники самодіяльного народного ансамблю пісні і танцю

«Лісоруб» лісохіміюбінату ім. І.П. Локоти, зокрема зібрали і вивчили кращі народні традиції проведення гуцульського весілля і широко популяризують їх. Цей же колектив, а також самодіяльний народний ансамбль пісні і танцю «Гуцульщина» Ясінянського лісокомбінату, «Ялинка» Великобичківського лісокомбінату беруть участь під час проведення похоронів. В Будинку урочистих подій міста Рахова в обряді урочистої реєстрації шлюбу бере участь вокально-інструментальний ансамбль «Менчул» районного Будинку культури» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 51–52]. Давалась і свіжа статистика. Зокрема, що у 1975 р. в порівнянні з 1973 роком зниження релігійної обрядності становило: по хрещенню – 6,5, вінчанню – 6,6 і похоронам – 5 процентів [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 52].

4 червня 1976 р. секретар Свалявського райкому КПУ О. Гайда інформував обком, що при всіх сільських радах, окремих будинках культури та клубах створені й працюють кімнати урочистих подій, а у комбінаті побутового обслуговування є необхідні атрибути для проведення весіль і зірчин. Тут же працює прокатний пункт і фотоательє. В універмагах районного споживчого товариства і курортторгу виділені спеціальні відділи для молодожонів, новонароджених з пам'ятними подарунками та сувенірами тощо [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 53].

Підсумовувалось, що «внаслідок проведення цілеспрямованої роботи первинних партійних організацій по впровадженню нових громадянських свят і обрядів в районі зменшилось релігійних обрядів. Так, в 1975 р. за громадськими обрядами зареєстровано 85,5 процента новонароджених, 96,3 процента одружень, 64 проценти похоронів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 54]. Окреслювались плани на 1976-1977 рр. – в місті Сваляві буде побудовано нове кладовище з ритуальним будинком, відкрито салон по веденню обрядових послуг, в друкарні будуть виготовлятися весільні запрошення» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 54–55].

Особливо відзначалась робота товариства «Знання» з пропаганди науково-атеїстичних знань, та впровадження нової громадянської обрядовості серед населення. Зокрема, лектори-атеїсти за 17 місяців прочитано «біля 400 лекцій та доповідей по викриттю реакційної суті християнських релігійних свят, утвердженню радянської обрядовості» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 65]. В березні 1976 р. проведено обмін досвідом між групами лекторів-атеїстів з Мукачівським районом. Все це супроводжувалось концертами агіткультбригад.

Відзначалось, що виконками сільських рад забезпечені спеціальною літературою, зокрема збірниками законів, законодавством про релігійні культи, рекомендаціями до обрядів «Одруження», «Народження» і «Похорон», а також «в районі поліпшено торгівлю товарами, необхідними для проведення обрядів: реєстрації шлюбів, зірчин і похоронів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 65].

Районна газета «Вогні комунізму» надавала «цінну допомогу» первинним партійним організаціям в роботі з впровадження нової радянської обрядовості надає.

Зокрема, на її сторінках систематично висвітлювався «передовий досвід», друкувалися чисельні матеріали на допомогу організаторам нових обрядів, «фотографії, фоторепортажі з весіль, зірчин, свят посвячення в громадяни СРСР, досвід роботи спеціальної обрядової комісії Оноківської, Худлівської сільських Рад депутатів трудящих» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 65]. Резюмувалось, що «проведена робота партійними організаціями, органами радянської влади на місцях дає певні результати. В 1975 році порівняно з 1971 роком кількість хрещень новонароджених за релігійним обрядом зменшилася більше як на 10 %, одружень – майже на 5 % [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 66].

3 червня 1976 р. до обкому з приводу виконання постанови надіслав свій звіт секретар Хустського райкому КПУ Ю. Гомба. Він відзначав, що в липні 1974 р. ця постанова була обговорена на засіданні ідеологічної комісії райкому партії, створено районну обрядову комісію до складу якої входило 16 чоловік, яку очолила секретар райвиконкому Л. Сосницька. Партсекретар доповідав: «Повсюдно в районі поширюється такий новий обряд як проводи юнаків до Радянської Армії. На цих вечорах майбутніх воїнів і вітають друзі по роботі, ветерани-війни і праці, родичі, їм даються накази, а призовники дають урочисту клятву на вірну і чесну службу в армії» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 68].

Стосовно «сімейно-побутових свят», чиновник писав, що в сільраді обладнано кімнати урочистих подій, в яких проводяться урочисті реєстрації та шлюбу, надання дитині імені: «В цих подіях приймають участь представники місцевих партійних, радянських, комсомольських організацій, громадськості. Молоді подружжя, батьки новонароджених в ці дні покладають квіти до пам'ятника В.І. Леніну, Монумента Слави, пам'ятників і обелісків загиблим воїнам» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 69]. Відзначалось, що «поступово впроваджується в побут новий безрелігійний поховальний обряд». Зокрема, при комбінаті побутового обслуговування населення, з цією метою створено духовий оркестр, спеціально для проведення похоронів.

Проведена робота з впровадження нових обрядів і свят, на думку Ю. Гомби, сприяє зменшенню релігійних обрядів. Так, в 1-му кварталі 1976 р., порівняно з відповідним періодом минулого року дещо зменшилися хрещення і похорони за релігійним обрядом. Разом з тим, він констатував, що «в роботі партійних організацій по впровадженню нових свят і обрядів є ще і ряд недоліків. Про них райком компартії України знає і вживає заходи до їх усунення» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 70].

31 травня 1976 р. зведену інформацію про хід виконання постанови надіслав виконком обласної ради. Відзначалось, що діяльність виконкомів місцевих рад була спрямована на «повсюдне впровадження радянської обрядовості, забезпечення глибокого ідейно-художнього змісту кожного церемоніалу, на зміцнення матеріально-технічної бази обрядових служб» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 74]. Роботу органів ЗАГСу, салонів та інших служб, що забезпечують проведення громадянських

обрядів, спрямовували обрядові комісії виконкомів місцевих рад. Зокрема, на засіданнях обласної обрядової комісії розглядалися питання: «Про роботу відділу обрядових послуг обласного управління побутового обслуговування населення та сектору обрядової служби облкомунгоспу», «Про практику здійснення урочистих ритуалів під час реєстрації актів громадянського стану в органах ЗАГСу Виноградівського району», «Про торговельне обслуговування молодих осіб, які вступають в шлюб в м. Мукачеве і Мукачівському районі» та інші. Всі виконкоми місцевих рад, органи ЗАГСу отримали сценарії церемоніалів до обрядів «Одруження», «Народини», «Похорон».

Заступник голови виконкому, голова обласної обрядової комісії І. Тимченко інформував, що «дещо зміцнено матеріально-технічну базу, підвищено ідейно-естетичний та емоційний рівень нової обрядності». Зокрема, введено в дію Будинки урочистих подій в містах Ужгород, Мукачеве, Рахів і Хуст. Станом на 1 січня 1976 р. з 278 сільських і селищних рад – 248 мали окремі або пристосовані кімнати для урочистої реєстрації актів громадянського стану. Більшість з них забезпечена необхідними меблями та відповідними атрибутами. В м. Ужгороді відкрито Будинки громадянських панахид, в 6 районах будуються ритуальні майданчики.

«Проведена робота сприяла більш повному впровадженню нових громадянських свят і обрядів, які відображають радянський спосіб життя, сучасний світогляд і культурний рівень радянських людей, і принципи комуністичної моралі, і позитивно впливає на прискорення процесу подолання релігійних пережитків в області» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 75] хвалився заступник облвиконкому. Наприклад, в 1975 р. органи ЗАГСу області зареєстрували 80% одружень та 57% народжень за новими обрядами.

Серед недоліків вказувались: у ряді міст і районів області не створено необхідних умов для роботи органів ЗАГСу для проведення урочистої реєстрації народжень і одружень; відсутні окремі приміщення для урочистої реєстрації в м. Берегові та райцентрах В. Березний і Воловець; в 30 сільських і селищних радах немає кімнат урочистих подій, а в 82 – вони розміщені в робочих кабінетах працівників сільських рад; чимало кімнат урочистих подій недостатньо обладнані; обряди «Народини» і «Одруження» часто проводяться на низькому художньому рівні; слабкою є матеріально-технічна база служби побуту (в області створено і діяло всього 7 салонів з обслуговування урочистої реєстрації народження і одруження); не відкрито салони побутових послуг у Воловецькому, В. Березнянському, Іршавському, Міжгірському, Свалявському і Тячівському районах; організаціям служби побуту мало виділяється необхідних тканин для пошиття одягу для молодих; не вистачає фат, жіночих рукавичок та ін.; висока вартість ритуальних послуг [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 75–76].

26 травня 1976 р. свою інформацію про виконання постанови до Закарпатського обкому компартії України надіслало республіканське книжкове видавництво «Карпати». Його директор Б. Гвардіонов писав, що видавництво приділяє значну увагу випуску

книг, присвячених поліпшенню роботи з впровадження нових громадянських свят і обрядів. Цій темі, зокрема, присвячені окремі книги: «М. Закович «Народні свята Радянського Прикарпаття» (1971 р.), кол. авторів (упорядник Я. Турчанінов) «Народжене новим часом» (1974 р.), О.Ю. Гаврилук «Дарована радість буття» (1975 р. – молдавською мовою)».

Особливо виділяв директор книгу «Народжене новим часом». У ній автори збірника «не тільки відібрали й описали найбільш характерні та емоціонально яскраві нові свята та обряди для популяризації й впровадження їх у життя, але й проаналізували з наукових позицій закономірності їх появи. В ній використано матеріали Закарпатської науково-практичної конференції по нових святах і обрядів, яка відбулася в Ужгороді у 1973 р., а також літературу з досвіду роботи партійних, радянських, громадських організацій області» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 71].

Також вказувалось, що «окремі питання» роботи з впровадження нових громадянських свят і обрядів знайшли своє відображення в книгах: «кол. авторів «Шляхом до щастя» (1973 р.), Ю. Льницький «Віхи звитяжного поступу» (1975 р.), Л. Бахматова, Г. Кулинич «Світла доля жіноча» (1975 р.), І. Гранчак, Н. Міщенко, В. Пальок «Робітництва горде ім'я» (1976 р.) та ін».

«Видавництво продовжує пошуки авторів і авторських колективів на нові форми та методи для висвітлення, популяризації серед населення області нових громадянських свят і обрядів. Так, деякі з цих питань заплановано висвітлити в книгах наступних років, зокрема: «Славі трудовій – множитись!» (1977 р.), В.М. Керечанина «Барви народних творінь» (1977 р.), В.М. Кравець «Людина народжена для щастя» (1977 р.), «Пісню дружби заспіває молодь» (1978 р.) та інші» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 71], – йшлося у завершальній частині інформації.

9 червня 1976 р. начальник управління культури В. Кручаниця інформував обком партії про роботу свого відомства з виконання постанови про нову обрядовість. Обласне управління культури розробило «заходи по поліпшенню роботи закладів культури по впровадженню в побут трудящих нових громадянських свят і обрядів». Питання обговорювалося на нараді завідувачів райміськвідділів культури, директорів райміськбудинків культури та на районних семінарах клубних працівників. Культпрацівники впроваджуючи обряди отримали «сценарії сучасних громадянських обрядів «Одруження», «Народини», «Похорон», розроблених Республіканською комісією з вивчення і впровадженню нових громадянських свят та обрядів при Президії Верховної Ради Української РСР» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 77]. В області при виконкомів місцевих рад та при будинках культури діяло 214 кімнат, а в м. Ужгороді – будинок урочистих подій. При державних клубних установах діяло 107 самодіяльних духових оркестрів, 345 хорів і вокальних ансамблів, які брали участь в урочистій реєстрації одруження.

Подбали й про «поліпшення ідейно-художнього рівня свят». З цією метою проведено обласні семінари збирачів фольклору і пропагандистів нової обрядо-

вості, розроблено і надіслано у будинки культури методичні матеріали, сценарії нових свят, відбувся обмін досвідом тощо. Приміром, ще в червні 1974 р. на базі установ культури Хустського району проведено триденний обласний семінар з «впровадження в побут трудящих нової обрядовості». На ньому виступили викладачі з Ужгородського університету, Хустського райкому партії, обласної філармонії. На семінарі відбувся обмін досвідом роботи, учасники його «відвідали кращі кімнати урочистих подій району», пройшла «творча зустріч» учасників семінару з коломийкарем Михайлом Паньком із села Приборжавського Іршавського району, із казкарем Андрієм Калином із села Горінчова, що на Хустщині та з оповідачем Олексієм Рушаком із Хуста. Подібний семінар відбувся у березні 1976 р. у м. Ужгороді. Тут учасники семінару прослухали платівки із записом «сучасного обряду одруження», відвідали Ужгородський будинок урочистих подій, де переглянули урочисту реєстрацію шлюбу та будинок громадянської панахиди [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 78].

Обласний будинок народної творчості теж долучився до впровадження радянської обрядовості. Зокрема, розробив ряд методичних розробок сценаріїв: «З Новим роком», «Ми славимо День Перемоги», свято врожаю «Золота осінь», «З досвіду роботи культурно-освітніх закладів Свалявського району по пропаганді нових свят і обрядів», «Проводи тваринників на полонину», «Свято Серпа і Молота», свято громадянства, «Прийшла Весна, прийшла красна», «Нема краю без звичаю» (з досвіду впровадження нових свят і обрядів у будинку культури села Приборжавське Іршавського району), «Вам, жінки гордої душі!» (орієнтовний сценарій до відзначення Міжнародного жіночого дня 8 Березня) та ін.

Також, «з метою ширшого запровадження нових обрядів у побут трудящих» починаючи з кінця 1975 р., вивчався стан поширення нових обрядів у Хустському районі. Це проходило шляхом організації фольклорно-етнографічних груп-експедицій, до яких на місцях, крім працівників установ культури, включався і «актив села» – вчителі, працівники сільрад [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 79].

Долучалась до висвітлення радянської обрядовості й преса. За період з червня 1974 р. до 15 червня 1976 р. на сторінках газети «Закарпатська правда» було надруковано «понад 50 матеріалів про шкідливість релігійних свят та практику впровадження у побут трудящих області нової радянської обрядовості». Ці матеріали публікувалися здебільшого у щомісячних тематичних сторінках «Клуб атеїста», «Людині йти до світла». Автори – партійні та радянські працівники, робітники, колгоспники, вчителі, науковці держуніверситету, мали донести читачу, що «за радянський час на Закарпатті народилося багато нових свят, що несуть у собі радість людської праці, торжество перемоги сил добра, світла і правди над силами зла і темряви і є засобом ідейного виховання нової людини – активного будівника комуністичного суспільства» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 85].

До прикладу опишемо рубрику «Клуб атеїста "Людині йти до світла"». Так, 22 випуск цієї рубрики

від 5 листопада 1974 р. розміщений на 3 сторінці «Закарпатської правди» містив такі публікації: перепублікація РАТАУ «Пропагандисти», про досвід атеїстичної пропаганди Одеської наукової бібліотеки імені Горького; інформація «Полум'яний борець» з фотографією пам'ятника Я. Галану; стаття І. Галая, директора Дубриницької школи та пропагандиста «До серця і розуму людей» знайомила читачів з досвідом атеїстичної пропаганди та пропагуванням радянської обрядовості; нарис В. Матіїва «Не повторити таку долю...», про тяжку долю дітей вірян; знайомила читача з новою атеїстичною літературою, опублікувала рецензію на статтю Д. Буковича «Павутиння оми» і насамкінець помістила два антицерковні анекдоти [Закарпатська правда, 1974, с. 3].

9 червня 1976 р. інформувала про виконання постанови й угорськомовна газета «Карпати і газ со». В перспективні плани були включені нові теми, розподілені обов'язки між відділами, в моделі газети передбачена періодичність публікації матеріалів про нові обряди та свята. Заступник редактора М. Владімір відзначав, що в газеті «публікуються матеріали, які показують шкідливість релігійних звичаїв і свят, виступи активістів ідеологічного фронту з розкриття теми радянського способу життя, оперативні кореспонденції про свята інтернаціонального братства. Серед кращих матеріалів заступник редактора виділяв: статтю М. Крічфалуші «Нові звичаї проти релігійної закостенілості» (25.V.1974 р.), статтю І. Мельника «Забобони і релігія» (24.VIII.1974 р.), статтю Ю. Павлишинця «В цій роботі немає дрібниць» (9.VIII.1975 р.), передовицю «Важливий засіб комуністичного виховання» (26.VI.1974 р.), статтю В. Сойми «Як організовуємо атеїстичну виховну роботу» (31.VIII.1974 р.), статтю І. Роспопи «Вивчаємо, пропагуємо» (5.III.1976 р.) [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 82] та ін.

Кращою публіцистикою, на думку заступника редактора, став цикл матеріалів, підготовлений зав. відділом культури редакції Г. Ерделі (номери за 2.XI.1975 р., 29.II.1976 р., 17.IV.1976 р., 30.V.1976 р.), в яких «вміло показано нові радянські звичаї, їх роль у формуванні нової людини». Під рубрикою «Наш радянський образ життя» за 1975 р. надруковано близько 70 матеріалів [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 83–84].

Приміром, досвідом атеїстичної роботи ділилася ректор університету наукового атеїзму села Ільниця Іршавського району Д. Урста («Здобуті знання – в маси», 22.X.1975 р.), секретар парткому колгоспу «Іскра» Тячівського району П. Мазур («Дійти до кожного», 7.II.1976 р.), другий секретар Рахівського райкому партії Ю. Корж («Систематично, конкретно, наступально», 27.V.1976 р.) та інші. Майже в кожній атеїстичній сторінці надруковано «виступи людей, які порвали в сектами, релігією й стали на шлях повнокровного життя». Також поміщено нариси про кращих лекторів-атеїстів, репортажі з музеїв атеїзму, матеріали про нові форми та методи пропаганди атеїстичних знань серед населення краю.

Заступник редактора М. Рішко відзначав «виступи про впровадження нових свят і обрядів» голови

виконкому Тернівської сільської Ради Тячівського району І. Заяця «Весілля в нашому селі» (22.X.1975 р.), завідувачки Мукачівським міським відділом ЗАГСу Р. Мартинець «Коли народилася дитина» (7.II.1976 р.), репортаж С. Цанька і М. Рішка «Трембіти кличуть» (8.VI.1976 р.) та інших [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 86].

10 червня 1976 р. відвідував комсомол. Секретар Закарпатського обкому ЛКСМУ України М. Куцкір вказував на заходи обкому ЛКСМУ з виконання Постанови Політбюро ЦК компартії України «Про подальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадських обрядів і свят». Зокрема, в березні 1975 р. бюро обкому ЛКСМУ слухало питання «Про роботу комсомольських організацій Іршавського району по впровадженню в життя і побут молоді радянських обрядів, свят і традицій» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 87]. Дане питання періодично обговорювалось на засіданнях бюро, та пленумах в районних і міських комсомольських організаціях області.

Методична рада обкому ЛКСМУ підготувала методичний бюлетень «Молодим – нові обряди», в якому узагальнено досвід роботи Іршавського райкому ЛКСМУ по впровадженню в життя нових громадських, календарних, побутових, сімейних свят і обрядів, дано практичні рекомендації комсомольським організаціям області щодо покращення цієї ділянки роботи.

Комітети комсомолу області у 1975/1976 навчальному році в гуртках «Основи наукового атеїзму» системи комсомольської політмережі завершили навчання 4 456 слухачів, «більшість яких після вивчення програмового курсу є активними пропагандистами нових радянських свят, обрядів і звичаїв» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 88]. А лекторськими групами обкому, райкомів і міськкомів ЛКСМУ та комітетів комсомолу області прочитано на цю тематику близько 557 лекцій. У обласній «комсомольсько-молодіжній» газеті «Молодь Закарпаття», у рубриках «Твій світогляд» та «Нові часи – нові звичаї» постійно друкувались матеріали, які стосувались впровадження радянської обрядовості.

М. Куцкір ділився «цінним досвідом» роботи з подолання «шкідливих пережитків минулого у свідомості молоді. Комсомольці та молодь с. Білки колгоспу «За нове життя» разом з громадськістю в день храмового свята Павла і Петра відзначають день заснування рідного села... В дні релігійних свят в комсомольських організаціях області проходять емоційні видовищні молодіжні свята, які мають також і чітку ідейну спрямованість» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 90]. Як приклад наводилося відзначення свята «Весни» в комсомольській організації «Прикордонник» Хустського району, районне свято «Проводів зими» в Перечинському і В. Березнянському районах, фестивалі молодіжної пісні «Вечори на Ужем» та «Вечори над Латорицею», які проводять Ужгородський і Мукачівський міськкоми ЛКСМУ. Комсомольський секретар відзначав і «значний досвід у проведенні комсомольсько-молодіжних весіль і зірчин».

10 червня 1976 р. начальник обласного управління кінофікації М. Попович доповідав про виконання його відомством постанови про нову обрядовість. Зокрема, що з «метою широкого використання кіно в комуністичному вихованні трудящих, пропаганді серед населення нових радянських обрядів в кінотеатрах та на кіноустановках області проводяться покази кінофільмів з цієї тематики» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 92].

В кінотеатрах, Будинках культури та сільських клубах демонструвались такі художні та хронікально-документальні фільми, як «Хліб і порох», «У нас такий звичай», «На щастя на долю», «І старий і молодий», «Живі пам'ятають», «Засвітилася зорина», «Карпатські ескізи» та інші. Приміром, 1975 р. ці кінофільми було продемонстровано на 3 498 сеансах, які переглянуло 351 тис. кіноглядачів. У кінотеатрах м. Ужгорода «Москва» і «Комсомолец» працівниками управління кінофікації та кінопрокату підготували тематичний показ кінофільмів «Радянський спосіб життя». Він мав розпочатися прем'єрою фільмів «Хто, коли не ти?», «Повторне весілля».

11 червня 1976 р. завідувач облкомунгоспом В. Петрецький доповідав про свій напрямок роботи з виконання постанови. Зокрема, що комунальні органи області провели певну роботу для покращення ритуального обслуговування населення області. Протягом 1975 р. населенню області надано ритуальних послуг на суму 516,8 тис. крб при плані 500,0 тис.крб. Перевиконання плану становило 103%. За I квартал 1976 р. надано ритуальних послуг на 162,0 тис. крб, що складало 112 % виконання плану. За цей час в м. Ужгороді введено в дію будинок громадянських панахид, побудовано ритуальний будинок у селищі Міжгір'я. Закінчувалось будівництво ритуальних майданчиків у селищах Іршава і Перечин [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 94]. Також затверджена документація і виділені кошти на будівництво нового кладовища у м. Свалява, замовлена технічно-кошторисна документація на будівництво нового кладовища у селищі В. Березний, вирішувалось питання про будівництво нових кладовищ в містах Хуст і Виноградово. Передбачено також будівництво нового кладовища в м. Ужгороді. «На цих кладовищах будуть побудовані будинки або майданчики для проведення нових ритуалів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 94], – зауважував чиновник.

Стосовно проведення похоронів за новим обрядом в Ужгородському бюро ритуальних послуг з вересня 1975 р. працював спеціальний організатор. Протягом 1975 р. було проведено 235 похоронів, а в першій половині 1976 р. – 125 похоронів. До проведення похоронів за новим обрядом залучались понад 800 чол. з-поміж партійних, радянських працівників і активістів. Бюро ритуальних послуг в м. Ужгороді, контора благоустрою в м. Мукачеві, всі комбінати комунальних підприємств області були забезпечені магнітофонними стрічками із записами траурних маршів і мелодій. Однак штатних духових оркестрів у комунальних органах області не організовано.

Завідувач облкомунгоспом доповідав: «Облкомунгоспом оплачено документальний фільм «Склоняя

знам'я» виробництва Київської студії документальних фільмів. Деякі фрагменти цього фільму було знято в м. Ужгороді. Цей фільм буде використаний для демонстрування в нашій області» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 95].

15 жовтня 1976 р. заст. заввідділу пропаганди та агітації обкому КПУ Р. Іванюк надіслав до обкому свою довідку. Відзначено, що «повніше задовольняються потреби населення у предметах і послугах, пов'язаних зі здійсненням нової обрядовості» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 7]. Для цього в області створено 7 салонів обрядових послуг, зокрема у містах Ужгород, Мукачево, Берегово, Виноградovo, Хуст, Рахово, селищі Перечин.

«Дещо поліпшена» робота з надання послуг, зв'язаних із ритуалом поховання. В Ужгороді відкрито будинок громадянських поминал, у смт Міжгір'я – ритуальний будинок, у селищах Іршава та Перечин завершується будівництво ритуальних майданчиків.

Також обласним відділом комунального господарства організовано на базі «Обжитлопостачбутторгу» майстерні з виготовлення труп, мозаїчних пам'ятників, покривал і подушок, якими забезпечуються усі комунальні органи області [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 7]. При бюро ритуальних послуг в м. Ужгороді, а також у містах Мукачево, Берегово, Виноградovo, селищах Міжгір'я та Іршава організовано виготовлення надмогильних плит. В цей час в області державних клубних установах діяло «107 духових оркестрів і 345 хорів та вокальних ансамблів, які беруть участь в урочистому проведенні свят і ритуальних заходів» [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 7].

Щоправда, чиновник змушений був визнати, що «поширення нових радянських обрядів стримує також і висока вартість ритуальних послуг – понад 50 крб. У салонах побуту відсутні штатні духові оркестри та населення змушене наймати їх приватним шляхом. В м. Ужгороді, наприклад, оплата такого оркестру обходиться до 150 крб. [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 9].

Відзначалось, що «в роботі по викриттю реакційної суті християнських релігійних свят, утвердженню нової радянської обрядності повніше стала

використовуватися лекційна пропаганда», також «значно поліпшився добір і використання науково-популярних, хронікально-документальних і художніх кінофільмів у пропаганді серед населення нових радянських обрядів». Зараз у фільмофонді обласної контори кінопрокату є 50 фільмів обрядової тематики. У цьому році їх переглянуло майже 350 тисяч чол. «Дещо краще» соціалістичну обрядовість стали пропагувати обласні та районні газети, телебачення та радіомовлення. Приміром, обласні газети «Закарпатська правда», «Карпати і газ со» і «Молодь Закарпаття» за період з червня 1974 р. по жовтень 1976 р. вмістили на своїх сторінках понад 160 матеріалів цієї тематики [ДАЗО, ф. П-1, оп. 9, спр. 60 в, арк. 9].

Висновки. Як бачимо, комуністична партія України на початку 1970-х рр. починає новий виток боротьби з релігією і церквою. Впровадження в життя і побут населення нових громадянських свят і обрядів мало на меті викорінення церковних свят. Посиленню контролю партії та держави за релігією стала постанова ЦК компартії України, прийнята у 1974 р. «Про дальше поліпшення роботи по впровадженню нових громадянських свят і обрядів». У Закарпатській області реакцією на неї стала постанова бюро Закарпатського обкому компартії України (Протокол № 7, § 14, від 28 травня 1974 року). Міськкоми, райкоми комуністичної партії України, міські та районні виконавчі комітети, обласні ідеологічні установи та організації беруться «впровадження в життя і побут трудящих нових громадянських свят і обрядів». Мова, зокрема, йде про втручання комуністичної ідеології в особистий простір краян, таких подій як народження, одруження чи смерть.

В області створено комісії з впровадження в побут нових свят і обрядів. Райкоми партії звітують за пророблену роботу. До них долучаються й інші інституції: преса, обласне управління культури, управління кінофікації, обласна організація товариства «Знання», республіканське книжкове видавництво «Карпати» тощо. Проте, як свідчать інформації, які надходили з районів церковну обрядовість радянській владі в Закарпатській області викоринити не вдалось.

Список використаних джерел

- Борисенко, В., Келембетова, В., Обертинська, О., 1978. *Радянські свята та обряди в комуністичному вихованні*, Київ: Вид-во політичної літератури, 256 с.
- Брайченко, О., 2014. Побутування українських традиційних свят родинного циклу в умовах наступу радянської ідеології 70–80-х років ХХ століття, *Народна творчість та етнологія*, № 4, с. 115–127.
- Гаєвська, Т., 2013. Державні радянські свята: історико-культурологічний аспект, *Культурологічна думка*, № 6, с. 153–159.
- Дарманський, П., 1984. *Нове життя – нові обряди*, Київ: Видавництво політичної літератури України, 88 с.
- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. П-1: Закарпатський обком КП України, оп. 9, спр. 60 в, на 108 арк. *Закарпатська правда*, 1974, 5 вересня.
- Каганов, Ю., 2013. Радянські свята та обряди у контексті ідеологічної політики в Україні другої половини ХХ ст., *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, Запоріжжя, вип. 36, с. 186–194.
- Киридон, А., 2017. Індоктринація радянськості: обрядово-святковий канон як маркер формування атеїзованого суспільства (1920 – 1930-і рр.), *Уманська старовина*, вип. 3, с. 5–20.
- Кіндрачук, Н., 2015. Протистояння радянської та української національної ідентичності в період створення і впровадження нової радянської обрядовості (60–70-ті рр. ХХ ст.), *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, вип. 44 (1), с. 273–276.
- Кувеньова, О., Кравець, О., Гірник, Т., Зінич, В., 1971. *Свята та обряди Радянської України*, Київ: Наукова думка, 271 с.
- Леньо, П., 2015. Специфіка побутування державних і церковних свят у житті українців Закарпаття в радянський період, *Матеріали до української етнології*, вип. 14, с. 122–129.

Леньо, П., 2022. Святкування новорічної ялинки в Закарпатській Україні у контексті радянської політики пам'яті (1944 – 1946 рр.), *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія Історія, 10/52, с. 197–212. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312.2595.10/52.257916>.

Міщанин, В., 2015. «Всенародні» свята Народної Ради Закарпатської України (1944 – 1945 рр.) як елемент радянзації Закарпаття, *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Історичні науки. Всесвітня історія. Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни*, № 8 (297), с. 122–129.

Пригорницький В., 1989. *Народні свята*, Ужгород: Карпати, 146 с.

Пуйда, Р., 2021. *Церковно-релігійні процеси в західних областях УРСР у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр.: регіональні особливості*. Кваліфікована наукова праця на правах рукопису, Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 418 с.

Ревенко, В., 2012. Свята й обряди українських селян Південної України в повоєнний період (1945 – 1955 рр.), *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Історичні науки, вип. 16, с. 55–62.

Садовенко, С., 2017. Обрядовість у хронотопі радянської культури: від традиційних до новітніх утворень, *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, № 4, с. 76–83.

Свято в нашому домі, 1981. [Упоряд. В.Ю. Келембетова], Київ: Реклама, 120 с.

Скідан, Д., Темірова, Н., 2019. Радянська релігійних свят, *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*, том 2 № 11, с. 43–46.

Соціалістична обрядовість на Україні: історичний досвід та сучасні проблеми, 1983. Київ: Наукова думка, 221 с.

References

Borysenko, V., Kelembetova, V., Obertyns'ka, O., 1978. *Radyans'ki svyata ta obryady v komunistychnomu vykhovanni* [Soviet Holidays and Rituals in Communist Education], Kyiv: Vyd-vo politychnoyi literatury, 256 s. (in Ukrainian).

Braychenko, O., 2014. Pobutuvannya ukraïns'kykh tradytsiynykh svyat rodynnoho tsyklu v umovakh nastupu radyans'koyi ideolohiyi 70–80-tykh rokiv XX stolittya [The existence of Ukrainian traditional family holidays in the conditions of the offensive of Soviet ideology in the 70s–80s of the 20th century], *Narodna tvorchist' ta etnolohiya*, № 4, s. 115–127. (in Ukrainian).

Darmans'kyi, P., 1984. *Nove zhyttya – novi obryady*, Kyiv: Vydavnytstvo politychnoyi literatury Ukrainy, 88 s. (in Ukrainian).

Derzhavnyy arkhiv Zakarpat's'koyi oblasti (DAZO) [The State Archive of the Transcarpathian Region], f. P-1: Transcarpathian Regional Committee of the Communist Party of Ukraine, op. 9, spr. 60 v, na 108 ark. (in Ukrainian).

Hayevs'ka, T., 2013. Derzhavni radyans'ki svyata: istoryko-kul'turolohichnyy aspekt [State Soviet holidays: historical and cultural aspects. Culturological Thought], *Kul'turolohichna dumka*, № 6, s. 153–159. (in Ukrainian).

Kahanov, Yu., 2013. Radyans'ki svyata ta obryady u konteksti ideolohichnoyi polityky v Ukraini druhoi polovyny XX st. [Soviet holidays and rituals in the context of ideological politics in Ukraine in the second half of the 20th century], *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, Zaporizhzhya, vyp. 36, s. 186–194. (in Ukrainian).

Kindrachuk, N., 2015. Protystoyannya radyans'koyi ta ukraïns'koyi natsional'noyi identychnosti v period stvorennya i vprovadzhennya novoyi radyans'koyi obryadovosti (60–70-ty rr. XX st.) [The confrontation between Soviet and Ukrainian national identities during the period of creation and introduction of new Soviet rituals (60s–70s of the 20th century)], *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, vyp. 44 (1), s. 273–276. (in Ukrainian).

Kuven'ova, O., Kravets', O., Hirnyk, T., Zynych, V., 1971. *Svyata ta obryady Radyans'koyi Ukrainy* [Sviata ta obriady Radianskoi Ukrainy], Kyiv: Naukova dumka, 271 s. (in Ukrainian).

Kyrydon, A., 2017. Indoktrynatsiya radyans'kosti: obryadovo-svyatkovyy kanon yak marker formuvannya ateyizovanoho suspil'stva (1920 – 1930-i rr.) [Indoctrination of Sovietism: Ritual and Festive Canon as a Marker of the Formation of Atheist Society (1920s – 1930s)], *Umans'ka starovyna*, vyp. 3, s. 5–20. (in Ukrainian).

Len'o, P., 2015. Spetsyfika pobutuvannya derzhavnykh i tserkovnykh svyat u zhytti ukraïntsiv Zakarpattya v radyans'kyy period [Specifics of the existence of state and church holidays in the life of Ukrainians of Transcarpathia in the Soviet period], *Materialy do ukraïns'koyi etnolohiyi*, vyp. 14, s. 122–129. (in Ukrainian).

Len'o, P., 2022. Svyatкування novorichnoyi yalynky v Zakarpat's'kii Ukraini u konteksti radyans'koyi polityky pam'yati (1944 – 1946 rr.) [Celebrating the New Year Tree in Transcarpathian Ukraine in the Context of Soviet Memory Policy (1944 – 1946)], *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats' Drohobys'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Seriya Istoryia, 10/52, s. 197–212. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312.2595.10/52.257916>. (in Ukrainian).

Mishchanyin, V., 2015. «Vsenarodni» svyata Narodnoyi Rady Zakarpat's'koyi Ukrainy (1944 – 1945 rr.) yak element radyanizatsiyi Zakarpattya [«National» holidays of the People's Council of Transcarpathian Ukraine (1944 – 1945) as an element of the Sovietization of Transcarpathia], *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu im. T. Shevchenka. Istorychni nauky. Vsesvitnya istoriya. Istoryia Ukrainy. Istoryohrafiya, dzhereloznavstvo ta spetsial'ni istorychni dysypliny*, № 8 (297), s. 122–129. (in Ukrainian).

Pryhornyts'kyi, V., 1989. *Narodni svyata* [Folk Holidays], Uzhhorod: Karpaty, 146 s. (in Ukrainian).

Puyda, R., 2021. *Tserkovno-relihiyni protsesy v zachidnykh oblastiakh URSR u druhiy polovyni 1960-tykh – pershiy polovyni 1980-tykh rr.: rehional'ni osoblyvosti* [Church and religious processes in the western regions of the Ukrainian SSR in the second half of the 1960s – the first half of the 1980s: regional features]. Kvalifikovana naukova pratsya na pravakh rukopysu, L'viv : Instytut ukraïnoznnavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrainy, 418 s. (in Ukrainian).

Revenko, V., 2012. Svyata y obryady ukraïns'kykh selyan Pivdennoyi Ukrainy v povoyennyy period (1945 – 1955 rr.) [Holidays and rituals of Ukrainian peasants of Southern Ukraine in the post-war period (1945 – 1955)], *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. Seriya: Istorychni nauky, vyp. 16, s. 55–62. (in Ukrainian).

Sadovenko, S., 2017. Obryadovist' u khronotopi radyans'koyi kul'tury: vid tradytsiynykh do novitnikh utvoren' [Ritual in the chronotope of Soviet culture: from traditional to modern formations], *Visnyk Natsional'noyi akademiyi kerivnykh kadrov kul'tury i mystetstv*, № 4, s. 76–83. (in Ukrainian).

Skidan D., Temirova N., 2019. Radyanizatsiya relihiynykh svyat [Sovietization of religious holidays], *Visnyk student's'koho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylya Stusa*, tom 2, № 11, s. 43–46. (in Ukrainian).

Sotsialistychna obryadovist' na Ukraini: istorychnyy dosvid ta suchasni problem [Socialist Ritualism in Ukraine: Historical Experience and Modern Problems], 1983, Kyiv: Naukova dumka, 221 s. (in Ukrainian).

Svyato v nashomu domi [Holiday in our house], 1981. [Uporyad. V. Kelembetova], Kyiv: Reklama, 120 s. (in Ukrainian).
Zakarpatska pravda [Zakarpatska Pravda], 1974, 5 veresnya. (in Ukrainian).

Vasyl Mishchanyn

Doctor of History, Professor, Professor of the Department of Modern History of Ukraine and foreign countries,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

SOVIET RITUALISM IN TRANSCARPATHIA IN THE MID-1970S: «TRADITIONAL HOLIDAYS» AND «NEW RITES»

The article discusses a new stage in the imposition of Soviet ideology by the Communist Party of Ukraine in the mid-1970s. The study is based on the case of the Transcarpathian region of the Ukrainian SSR and draws upon materials from the State Archive of the Transcarpathian Region. Relying on contemporary research by leading historians, it is noted that the establishment of Soviet holidays and rituals in Transcarpathia began already during the preventive Sovietization of Transcarpathian Ukraine in 1944–1945. During the period of total Sovietization (from 1946), the newly created region experienced especially strict and rapid enforcement of Soviet ritual practices. Alongside the introduction of Soviet holidays and rites, the Communists persistently sought to displace church celebrations. For the second generation of Soviet Transcarpathians, this process was reinforced by a resolution of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine adopted in the mid-1970s, entitled “On Further Improvement of the Introduction of New Civic Holidays and Rites.” In unison, the Transcarpathian Regional Committee of the Communist Party of Ukraine adopted its own resolution (Protocol No. 7, § 14, May 28, 1974). This primarily concerned the «ceremonial registration of marriages and births, as well as the conduct of civil funerals». Municipal and district committees of the Communist Party of Ukraine, local executive committees, and regional ideological institutions and organizations engaged in work «aimed at further improving the implementation of new civic holidays and rites in the daily life of working people». Special commissions were established in the region to study and introduce new holidays and rituals, while district party committees regularly reported on their activities. Other institutions also joined in implementing the resolution, including the Regional Department of Culture, the Department of Cinematography, the regional branch of the «Znannia» Society, and the republican publishing house «Karpaty», among others. The study concludes that the Communist Party persistently sought to control-and influence-the sentiments of the Transcarpathian population through the promotion of «traditional holidays» and the imposition of «new rites». The latter were intended to ensure direct ideological intrusion into people’s private lives, particularly in such moments as birth, marriage, and death.

Keywords: civic holidays, church holidays, rites, Transcarpathian Regional Committee, Central Committee of the Communist Party of Ukraine, resolution, religion.

Статус статті:

Отримано: 06.10.2025 Прийнято: 14.10.2025 Опубліковано: 01.11.2025

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-4.0)

ISSN 2523-4498 (Print) ISSN 2786-6513 (Online)